

Т.Ю. Білоусько, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В.В Докучаєва

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

У статті визначено фактори впливу на рівень глобальної конкурентоспроможності України, обґрунтовано актуальність поглиблення міжнародної торгівлі як фактору підвищення глобальної конкурентоспроможності України. Проаналізовано структуру експорту та імпорту України, зазначено на необхідності структурних змін та запропоновано відповідні заходи.

Ключові слова: *ринок, міжнародна торгівля, глобальна конкурентоспроможність, експорт, імпорт, експортна стратегія.*

Постановка проблеми. Торговельна діяльність кожної країни є важливою умовою її економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності. Особливо актуально це в умовах поглиблення процесів міжнародної економічної інтеграції, міжнародного поділу праці та глобалізації світового господарства.

Глобалізація у умовах протікання кризових процесів, обумовила економічну залежність багатьох країн світу від ефективності дій національних економік щодо використання позитивних і нейтралізації негативних ефектів глобалізації на свою користь. В цьому аспекті, торговельна діяльність сприяє розвитку перспективних напрямів експортного потенціалу, забезпечуючи валютні надходження для придбання необхідних енергоносіїв, сучасних механізмів та обладнання, технологій, товарів народного споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значенню та перспективам розвитку міжнародної торгівлі та експортного потенціалу країни приділяють багато уваги як вітчизняні так й зарубіжні вчені: Вдовин М., Вірван Л.А. Коровайченко Н., Кулицький С., Лазебник Л. Мазаракі А., Мельник Т., Хромова М. та інші. Сьогодні створено ґрунтовний теоретичний фундамент щодо значення торговельної діяльності, визначення та оцінки розвитку торговельного потенціалу країни. Але потребують подальшого вивчення та розробки рекомендацій щодо прийняття стратегічних рішень розвитку міжнародної торгівлі в якості

фактора забезпечення конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та оцінка стану торговельної діяльності України в сучасних умовах та визначення резервів її поглиблення на основі структурної перебудови для забезпечення підвищення глобальної конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Виклад основного матеріалу досліджень. Зовнішня торгівля має важливе значення у формуванні міжнародної конкурентоспроможності України, тому зусилля щодо її регулювання та нарощування і надалі посідатимуть вагоме місце у системі заходів щодо подолання кризових явищ та посткризового відновлення економіки [1,2].

Для оцінки рівня конкурентоспроможності певної країни на глобальному рівні існує індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), що залежить від раціональності використання країною власних ресурсів. За допомогою індексу глобальної конкурентоспроможності можна оцінити здатність країн забезпечувати високий рівень добробуту населення та спроможність підтримувати ринкові відносини на належному рівні.

Україна за даними 2017 - 2018 років посіла 81-е місце серед 137 країн світу, покращивши свої позиції на чотири пункти. Індекс глобальної конкурентоспроможності України склав 4,11 бала. Це середній показник по світу, найвищий індекс у Швейцарії - 5,86, а найнижчий у Ємена - 2,87.[3]

Згідно з даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Одним з комплексних показників, за якими проводиться розрахунок індексу конкурентоспроможності є ефективність ринку товарів і послуг, який й враховує рівень торговельної діяльності як на міжнародних, так й на внутрішніх ринках.

Торгівля як галузь господарювання забезпечує організаційну та ресурсно – фінансову взаємодію інших галузей, відповідно, конкурентоспроможність країни на міжнародних ринках є відображенням сфери впливу конкурентоспроможності інших галузей в тісній взаємодії [4].

Слід відзначити, що за економічним потенціалом наша держава нещодавно входила до першої десятки країн Європи, проте за показниками ефективного його використання – замикає першу сотню країн світу. Це пояснюється, насамперед, низькою конкурентоспроможністю експортного виробництва. Крім того, загроза посилення економічної кризи стрімко зростає у зв'язку з політичною кризою, безальтернативними високими цінами на енергоресурси, зростанням сировинного й низькотехнологічного

експорту з одночасним збільшенням високотехнологічного товарного імпорту [5].

Актуальність проблеми полягає в тому, що зовнішня торгівля в Україні набула характеру здебільшого одностороннього зв'язку, тобто негативне сальдо торговельного балансу свідчить про значне переважання імпорту над експортом в нашу державу і про здебільш сировинну складову експорту, а не готової продукції, як це є у розвинутих країнах світу.

Прослідковуючи тенденції розвитку окремих країн, де питома вага експорту у ВВП становить близько 50% або перевищує це значення (тобто країна є експортозалежною) при високому рівні коефіцієнту перевищення імпорту над експортом в більшості випадках за 2010-2016 роки зафіксовані позитивні темпи зростання ВВП (таблиця).

Так, проаналізував дані, наведені у табл. 1, ми можемо відмітити, що у 2016 році загальний експорт товарів та послуг склав 49,3% від ВВП. В кількісному вираженні це складає 46 млрд. доларів США, з них 72,9% припадає на експорт товарів, решту становить експорт послуг (27,1%). Загалом структура експорту України переважно сировинна – майже 70% експорту товарів (25,3 млрд. дол. США) складають: продукція АПК, металургійної та хімічної галузей промисловості, мінеральні продукти, деревина, сировина для легкої промисловості. Внаслідок скорочення експорту продукції металургійної галузі та машинобудування, вартість товарного експорту у 2016 році впала на 48% порівняно з 2008 роком, з 70,0 млрд. доларів США до 36,4 млрд. доларів США. Крім того, на динаміку українського експорту також значною мірою вплинули дестабілізація виробництва і падіння світових цін на сировину.

Потрібно відмітити, що частка АПК та харчової промисловості в 2016 році становила 42% товарного експорту, що більш, ніж вдвічі перевищує частку цієї продукції в експорті 2008 року. Водночас, частка продукції металургії в експорті за той самий період зменшилася з понад 40,0% до 22,9 % внаслідок падіння цін на сталь.

Негативно вплинуло на експорт України припинення Російської Федерації дії Договору про зону вільної торгівлі з Україною з 1 січня 2016 року, в результаті чого були запроваджені ставки ввізного мита на рівні режиму найбільшого сприяння замість попередньо чинних “нульових” ставок ввізних мит. Окрім того, РФ заборонила імпорт деяких сільськогосподарських товарів українського походження (м'ясо та продукція з нього, риба, молоко та молочна продукція, овочі, фрукти та горіхи, деякі продукти харчування) та обмежила транзитний рух вантажу з України через територію Росії до третіх країн, Казахстану та Киргизстану. Такі обмежувальні заходи призвели до суттєвого скорочення експортного

постачання товарів українського виробництва не тільки до деяких країн СНД (країни Центральної Азії та Закавказзя), а й до інших країн Азії.

Показники зовнішньої торгівлі та ВВП окремих країн світу

Показники	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна							
Коефіцієнт співвідношення імпорту товарів та послуг та експорту товарів та послуг	1,09	1,13	1,18	1,22	1,07	1,04	1,12
Зміна ВВП, у % до попереднього року	0,3	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,3
Питома вага експорту у ВВП, %	47,1	49,8	47,7	43,0	48,6	52,6	49,3
Білорусь							
Коефіцієнт співвідношення імпорту товарів та послуг та експорту товарів та послуг	1,26	1,03	0,95	1,05	1,01	1,00	1,00
Зміна ВВП, у % до попереднього року	7,7	5,5	1,7	1,0	1,7	-3,8	-2,6
Питома вага експорту у ВВП, %	51,2	75,8	79,0	58,3	55,0	58,2	63,1
Польща							
Коефіцієнт співвідношення імпорту товарів та послуг та експорту товарів та послуг	1,05	1,05	1,01	0,96	0,97	0,94	0,92
Зміна ВВП, у % до попереднього року	3,7	5,0	1,6	1,4	3,3	3,9	2,6
Питома вага експорту у ВВП, %	40,1	42,6	44,4	46,3	47,6	49,5	52,4
Словаччина							
Коефіцієнт співвідношення імпорту товарів та послуг та експорту товарів та послуг	1,01	1,01	0,96	0,95	0,96	0,98	0,97
Зміна ВВП, у % до попереднього року	5,0	2,8	1,7	1,5	2,6	3,8	3,3
Питома вага експорту у ВВП, %	75,8	84,8	91,0	93,5	91,3	91,4	92,4
Німеччина							
Коефіцієнт співвідношення імпорту товарів та послуг та експорту товарів та послуг	0,88	0,89	0,87	0,87	0,85	0,83	0,83
Зміна ВВП, у % до попереднього року	3,9	3,7	0,7	0,6	1,9	1,5	1,9
Питома вага експорту у ВВП, %	42,2	44,7	46,0	45,5	45,6	46,8	46,1
США							
Коефіцієнт співвідношення імпорту товарів та послуг та експорту товарів та послуг	1,27	1,26	1,24	1,20	1,21	1,22	1,23
Зміна ВВП, у % до попереднього року	2,5	1,6	2,2	1,7	2,6	2,9	1,5
Питома вага експорту у ВВП, %	12,4	13,7	13,7	13,7	13,6	12,5	11,9

Джерело [6]

Враховуючі об’єктивну необхідність про розширення ринків збуту та через зменшення орієнтованості України на ринки країн СНД, протягом останніх років український експорт демонструє поступову географічну диверсифікацію. Так, серед нових ринків потрібно відмітити ринок ЄС, сукупна частка якого в обсязі українського експорту товарів зростає з 25,9% у 2008 р. до 37,1% у 2016 р. Це збільшення обумовлено отриманням Україною автономних торгових преференцій та початку дії Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між ЄС та Україною. Збільшується експорт до Єгипту та Індії: у 2016 р. на них припадало 6,3% та 5,2% загального обсягу експорту українських товарів.

В той же час ми відмічаємо зменшення імпорту товарів. У 2016 році він склав 39,2 млрд. доларів США порівняно з 85,5 млрд. доларів США у 2008 році. Це зниження було обумовлене низкою причин, серед яких слабка виробнича активність, падіння реальних доходів населення і скорочення внутрішнього попиту, девальвація гривні та введення тимчасового додаткового імпортного збору.

Імпорт у структурі торгівлі в Україні представлений переважно споживчими товарами, що складають більше однієї його третини. Структура імпорту визначається високою залежністю від енергоресурсів: у 2016 році 55,1% імпорту сировинних товарів України (15,4 млрд. дол.) припадало на природні мінеральні продукти (сіль, руда, енергетичні матеріали, нафта, тощо). Серед інших статей імпорту основними є машини, обладнання та механізми (29,1%), продукція хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості (21,6%), продукція АПК та харчової промисловості (9,9%).

В структурі імпорту товарів поступово збільшується частка країн ЄС, обсяг імпорту з яких склав у 2016 році 43,7% загального обсягу імпорту України, порівняно з 33,8% у 2008 році. Серед товарів, які Україна імпортує з Європи, домінує паливо, продукція машинобудування, обладнання, а також хімічна та фармацевтична продукція. Відповідно, скоротилась частка країн СНД в українському імпорті – на 8,1% за досліджуваний період [7].

Отже, сучасний стан розвитку міжнародної торгівлі вимагає від України зосередити зусилля одночасно в кількох напрямках: збільшення експорту на ринок ЄС, освоєння великих ринків з високими показниками зростання (Азія, Африка), а також відновлення своїх позицій на традиційних ринках (СНД). Відповідно, стратегічним завданням є масштабне зростання присутності України на зовнішніх ринках. Часткова або повна втрата традиційних ринків, яка відбулася протягом останніх

років, підсилюють необхідність пошуку ефективних рішень для розвитку експорту української продукції [8].

З цією метою Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, за участі представників наукових та ділових кіл, експертного середовища, а також керівників заінтересованих центральних органів виконавчої влади розроблено Експортну стратегію України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017 – 2021 років [9].

Головним завданням стратегії окреслено підвищення конкурентоспроможності українського експорту шляхом усунення перешкод та визначення конкретних можливостей за допомогою чітких кроків. Так, обмеження доступу до традиційних експортних ринків спонукає до географічної диверсифікації експорту української продукції, готовності до змін кон'юнктури на міжнародних ринках та пошуку нових перспективних ринків збуту.

Здійснення аналізу розмірів ринків, фактичного і прогнозованого зростання, стабільності зростання обсягів імпорту, чинних умов доступу до ринків (преференційні режими, наявність укладених угод про вільну торгівлю), територіальної, культурної та історичної близькості, взаємної відповідності структури експорту-імпорту, дозволило визначити ринки, які є потенційно привабливими для більшості галузей української економіки і можуть служити орієнтиром для подальшого розвитку експортної діяльності. Саме з цих позицій, пріоритетне значення мають ринки країн ЄС, експорт до яких на сьогодні зростає, інші – це ринки, на яких українські виробники мають значний потенціал для експорту продукції. Було визначено топ-20 ринків, які, за умови вибору правильних форм і інструментів роботи з ними, здатні показати досить швидкі результати. Серед них, крім країн ЄС: Туреччина, Китай, Індія, Єгипет, Саудівська Аравія, Канада, ОАЕ, США, Ізраїль, Білорусь, Грузія, Молдова, Японія, Індонезія, Таїланд, Бангладеш, Ліван, Філіппіни, Нігерія та Швейцарія. Для подальшої роботи з обраними ринками буде здійснений розширений аналіз, визначені можливості та форми оптимальної присутності України на цих ринках, а також розроблені стратегічні програми щодо виходу на зазначені ринки.

Крім того, присутність України у глобальній виробничій мережі все ще залишається недостатньою. Для активного включення до глобальних ланцюгів доданої вартості необхідно змінити товарну структуру українського експорту і перейти на виробництво середньо- та високотехнологічної продукції.

Сучасний економічний розвиток України та її інтеграція в європейський простір значною мірою залежать від таких факторів як

використання новітніх технологій, наявність наукомісткого виробництва, а також розвиток людського капіталу. Інновації мають вирішальне значення для диверсифікації виробництва, підвищення продуктивності економіки та зростання виробництва товарів з більшою доданою вартістю. З метою поступового переходу до більш інноваційної економіки, необхідно сприяти залученню прямих іноземних інвестицій для розвитку інновацій шляхом передачі технологій та їх імпорту.

В Україні необхідно запровадити заходи для виходу на сучасний рівень виробничої і технологічної бази та запровадити механізми заохочення інноваційної діяльності.

Висновки. Український експорт має переважно сировинний характер, адже за результатами 2016 року, доля продукції АПК, металургійної та хімічної промисловості та мінеральної сировини склала 70% експорту. За результатами 2015 р. частка високотехнологічного експорту становила лише 5,5% від загального обсягу українського експорту. З метою подолання диспропорції, структурних змін та забезпечення стабільного зростання експорту української продукції розроблена Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на період 2017-2021 років і план завдань і заходів з її реалізації. Так, насамперед, необхідно оновлення технологічних процесів на українських підприємствах з метою поступового перетворення економіки України в більш інноваційну та наукомістку і, як наслідок, більш конкурентоспроможну на світових ринках. Уряд зосереджений над створенням механізму експорту готової продукції замість сировини, який реалізується у рамках принципів конкуренції, прозорості та формування доданої вартості.

Експортною стратегією України обрані пріоритетні сектори економіки з метою підтримки розвитку експорту, серед яких зокрема:

- сектор виробництва запчастин та комплектуючих виробів для аерокосмічної та авіаційної промисловості;
- сектор машинобудування;
- сектор харчової промисловості та напоїв.

Перспективи розвитку української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі визначаються ступенем успішності її адаптації до умов функціонування міжнародних економічних відносин, що поступово трансформуються. Саме в такому контексті варто розглядати розвиток зовнішньоторговельних відносин України з її нинішніми іноземними партнерами.

Бібліографічний список: 1. Мазаракі А., Мельник Т. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України / // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2011. № 2. С. 5-14. 2. Вірван Л.А. Проблеми і перспективи України у міжнародній торгівлі// Фінанси України. 2003. №5. С.78-88. 3. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018. URL <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> 4. Лазебник Л. Роль зовнішньої торгівлі для економічного розвитку країни в умовах глобалізації//Економічний часопис – XXI.2003. №9. С.8-10. 5. Вдовин М.Л., Хромова М.Ю. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоторгівельних відносин України з країнами ЄС.//Глобальні та національні проблеми економіки.2015. №6 С.61-63. URL <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/985-vdovin-m-l-khromova-m-yu-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-zovnishnotorgivelnikh-vidnosin-ukrajini-z-krajunami-es> 6. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України. URL <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=354d699d-4648-4112-a81a-919a80555fb7&tag=TendentsiiRozvitkuZovnishnoiTorgivliUkraini> 7. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи // Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 9. С. 81–93. URL <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2018/ukr9.pdf>. 8. Коровайченко Н.Ю. Оптимізація поняття «експортний потенціал країни» з метою удосконалення підходів до його оцінки // Зовнішня торгівля: право та економіка. 2006. № 5-6. С.75-78. 9. Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017 – 2021. URL <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>.

Т.Ю.Билоусько. Международная торговля как фактор повышения глобальной конкурентоспособности Украины.

В статье определены факторы влияния на уровень глобальной конкурентоспособности Украины, обоснована актуальность углубления международной торговли как фактора повышения глобальной конкурентоспособности Украины. Проанализирована структура экспорта и импорта Украины, определена необходимость структурных изменений и предложены соответствующие меры.

Ключевые слова: рынок, международная торговля, глобальная конкурентоспособность, экспорт, импорт, экспортная стратегия.

T.U. Bilousko. International trade as a factor of increasing the global competitiveness of Ukraine.

The purpose of the article. The trading activities of each country are an important condition for its economic growth and competitiveness.

Globalization has caused the economic dependence of many countries of the world on the effectiveness of national economies' actions on using positive and neutralizing the negative effects of globalization in their favor. Trading activity promotes the development of promising directions of export potential, providing currency revenues for the purchase of the necessary energy resources, modern mechanisms and equipment, technologies, consumer goods.

The purpose of the article is to analyze and assess the state of Ukraine's trade activity in modern conditions and to determine the reserves of its deepening on the basis of structural adjustment in order to increase global competitiveness on international markets.

Research methods. In the study of effective regulatory mechanisms for the deepening of trade activities in a globalized world, a systematic approach was based on methodological support.

Results of work Foreign trade is important in shaping the international competitiveness of Ukraine, therefore, efforts to regulate and increase it will continue to play an important role in the system of measures to overcome crises and post-crisis recovery of the economy.

Trade as an industry provides organizational and resource-financial interaction of other industries, respectively, the competitiveness of the country in international markets is a reflection of the sphere of influence of the competitiveness of other industries in close interaction.

We note that foreign trade in Ukraine has become largely one-way communication, that is, the negative trade balance shows a significant predominance of imports over exports to our country and, in most cases, the raw material component of exports, and not finished goods, as is the case in developed countries of the world .

Scope of results. Today, further study and development of recommendations for making strategic decisions on the development of international trade as a factor in ensuring the competitiveness of the country in international markets. The export strategy must be developed and have a scientific methodological basis, which requires close cooperation between the scientists and the government of the country.

Key words: market, international trade, global competitiveness, export, import, export strategy.